

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

DOI: 10.33498/Юшп-2022-12-053

Ірина Гловюк

докторка юридичних наук, професорка, адвокатеса,
заслужена юристка України,
професорка кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права Львівського державного університету
внутрішніх справ
(Львів, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5685-3702>
irynavasgloviuk@gmail.com

Олександр Дроздов

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
член Комісії з питань правової реформи
при Президентіві України, член Науково-консультативних
рад Конституційного Суду України, Верховного Суду,
голова Галузевої експертної ради
з галузі знань 08 "Право" НАЗЯВО
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1364-1272>
droz dov.am1978@gmail.com

Віталій Мельченко

кандидат юридичних наук, адвокат,
доцент кафедри менеджменту
Донбаської державної машинобудівної академії
(Краматорськ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5492-8902>
advocat27@ukr.net

УДК 343.13

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ОПИТУВАННЯ ДІТЕЙ-ЖЕРТВ І ДІТЕЙ-СВІДКІВ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО І ПРАКТИКА: ПИТАННЯ КОРЕЛЯЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

АНОТАЦІЯ. Метою статті є визначення кореляції міжнародних стандартів опитування дитини у кримінальному провадженні та Кримінальному процесуально-

© Ірина Гловюк, Олександр Дроздов, Віталій Мельченко, 2022

му кодексі України (КПК України), виявлення шляхів удосконалення національного законодавства та правозастосовної практики у сфері опитування дитини у кримінальному провадженні на основі аналізу міжнародних документів, національного законодавства та практики. Автори наголошують, що держава з метою забезпечення права на справедливий суд у кримінальному провадженні має виходити із принципу найкращих інтересів дитини та виконувати свої позитивні зобов'язання щодо створення належної правової процедури стосовно дітей, зокрема й задля уникнення зловживання владними суб'єктами своїми кримінальними процесуальними правами.

Предметом дослідження є співвідношення стандартів опитування дитини із нормами КПК України. Для проведення дослідження використано діалектичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, догматичний, логіко-нормативний методи. Усебічно досліджено зміст основних стандартів опитування дитини у кримінальному провадженні, їх імплементація у національне законодавство та практику, недоліки національного законодавства у цій сфері.

Сформульовано пропозиції щодо змін та доповнень до національного законодавства, напрями його розвитку у цій сфері. На основі проведеного дослідження запропоновано шляхи удосконалення національного законодавства та практики його застосування задля реалізації стандартів опитування дитини. Загалом автори висували, що держава в межах виконання своїх позитивних зобов'язань не лише має запровадити надійну правову основу для стандартів опитування дитини, а й забезпечити запровадження їх у формі єдиної та сталої судової практики.

Ключові слова: дитина; кримінальне провадження; принцип найкращих інтересів дитини; опитування; міжнародні стандарти; Європейська конвенція з прав людини; практика Європейського суду з прав людини; “зелена кімната”; позитивні зобов'язання; зловживання процесуальними повноваженнями; кримінальне провадження.

Гуманізація кримінального провадження щодо неповнолітніх є визначальною тенденцією реформування кримінального провадження у країнах світу, що підкреслюється тією кількістю міжнародних та європейських документів, які тим чи іншим чином торкаються кримінального провадження щодо неповнолітніх. Серед них можна виділити Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)¹ та релевантну практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), Конвенцію про права дитини²; Європейську конвенцію про здійснення прав дітей³; Мінімальні стандартні правила ООН щодо здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх (“Пекінські правила”)⁴; Керівні принципи щодо дій в ін-

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення: 26.12.2022).

² Конвенція про права дитини. 20.11.1989 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text> (дата звернення: 26.12.2022).

³ Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/994_135#Text> (дата звернення: 26.12.2022).

⁴ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (“The Beijing Rules”) Adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985 <<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules.pdf>> (accessed: 26.12.2022).

тересах дітей у системі кримінального правосуддя⁵; Рекомендацію Ради Європи “Про нові способи боротьби із злочинністю неповнолітніх і роль правосуддя у справах щодо неповнолітніх”⁶; Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей⁷; Керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів⁸; Керівні вказівки Генерального Секретаря ООН “Підхід ООН до судочинства у справах неповнолітніх 2008 року”⁹; Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства¹⁰; Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами¹¹; Директива 2012/29/ЄС, яка встановлює мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів та замінює Рамкове рішення Ради 2001/220/JHA¹² та ін.

Водночас важливе значення мають не тільки стандарти провадження щодо дитини, яка перебуває у конфлікті із законом, а й за участю дитини-жертви та дитини-свідка, враховуючи, що вони є вразливими. Одним із найважливіших питань у цьому аспекті є належна правова процедура отримання від них достовірної вербальної інформації, що у національному законодавстві здійснюється через відібрання пояснень і допитів, а у міжнародних стандартах має назву опитування (інтерв’ю). Таке отримання інформації має здійснюватися без психологічного травмування дитини, з урахуванням особливостей її фізичного та психічного стану, психологічного розвитку.

В Україні активно запроваджується модель “Барнахус” як безпечного для дитини простору, де дитина, яка постраждала від насильства а бо

⁵ Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System, adopted 21 July 1997 by Economic and Social Council resolution 1997/30 <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/guidelines-action-children-criminal-justice-system>> (accessed: 26.12.2022).

⁶ Recommendation Rec(2003)20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice. Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003 <<https://pjp-eu.coe.int/documents/41781569/42171329/CMRec+%282003%29+20+concerning+new+ways+of+dealing+with+juvenile+delinquency+and+the+role+of+juvenile+justice.pdf/e96f09bf-325d-4ed5-a07f-f4c3f663be54>> (accessed: 26.12.2022).

⁷ Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийняті Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року і пояснювальна записка <<https://rm.coe.int/16804c2188>> (дата звернення: 26.12.2022).

⁸ ECOSOC Resolution 2005/20 Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime <<https://www.un.org/en/ecosoc/docs/2005/resolution%202005-20.pdf>> (accessed: 26.12.2022).

⁹ Guidance Note of the Secretary-General: UN Approach to Justice for Children. 2008 <https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Guidance_Note_of_the_SG_UN_Approach_to_Justice_for_Children.pdf> (accessed: 26.12.2022).

¹⁰ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 р. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/994_927#Text> (дата звернення: 26.12.2022).

¹¹ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11 травня 2011 р. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/994_001-11#Text> (дата звернення: 26.12.2022).

¹² Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012L0029>> (accessed: 26.12.2022).

стала його свідком, може отримати допомогу правового, медичного, психологічного характеру в одному місці у сприятливій для дитини атмосфері. Зокрема, нещодавно у Києві відкрили такий центр, який є четвертим в Україні.

Стандарти опитування дітей у кримінальному провадженні передбачені у низці міжнародних актів, зокрема: Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (“Пекінські правила”); Керівних принципах правосуддя, дружнього до дітей; Керівних принципах ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів; Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція); Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та ін. Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року¹³ передбачає, що слід забезпечити єдиний підхід до допиту дітей незалежно від їх статусу у кримінальному провадженні (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий тощо), зокрема з використанням таких спеціальних методик, як “Зелена кімната”.

Питання міжнародних стандартів опитування дитини розглядалися у різноаспектних виданнях. По-перше, міжнародні та європейські практики досліджувалися у працях процесуального, криміналістичного та психологічного спрямування (М. Лемб, К. Стенберг, Ф. Есплін, Г. А. Баугеруд, М. С. Джонсон, С. Брубакер, Д. А. Пул, Дж. Дікінсон, О. Капліна, О. Крукевич, О. Кучинська, Ю. Черноус, Н. Резнік, А. Самодін, Г. Нікітіна-Дудікова, В. Мозгова, О. Броневицька, І. Гловюк та ін.¹⁴); по-друге, ці

¹³ Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1027-2018-%D1%80#n8>> (дата звернення: 26.12.2022).

¹⁴ Lamb Michael, Kathleen Sternberg, Phillip Esplin, ‘Conducting Investigative Interviews of Alleged Sexual Abuse Victims’ [1998] 22 Child Abuse and Neglect 813–23; Sonja P Brubacher, Debra Ann Poole, Jason J Dickinson, ‘The use of ground rules in investigative interviews with children: A synthesis and call for research’ (2015) 36 Developmental Review 15–33; Susanna Johansson, Kari Stefansen Elisiv Bakketeig, Anna Kaldal (ed), *Collaborating Against Child Abuse Exploring the Nordic Barnahus Model* (Palgrave Macmillan 2018) 384; Chornous Yuliia, Reznik Nadiia, Samodin Artem, Nikitina-Dudikova Hanna, ‘Techniques of procedural actions performance in green room environment: comparative analysis of European and Ukrainian practices’ [2020] 29 (6) International Journal of Advanced Science and Technology 1109–15; В Мозгова, ‘Тактико-психологічні особливості допиту неповнолітніх, які постраждали від сексуального насильства’ (2015) 4 Науковий часопис Національної академії прокуратури України 94–104; N E Milogradova, N A Pashko, ‘Features of interrogation of minors who are victims of violence’ [2020] 77 (2) Law and Safety 19–26; T P Matiushkova, ‘Theoretical and Practical Aspects of Using Anatomically Detailed Puppets while Interrogating Extremely Vulnerable Persons’ [2020] 77 (2) Law and Safety 27–32; G A Baugerud, M S Johnson, ‘The NICHD Protocol: Guide to Follow Recommended Investigative Interview Practices at the Barnahus?’ Susanna Johansson, Kari Stefansen Elisiv Bakketeig, Anna Kaldal (ed), *Collaborating Against Child Abuse Exploring the Nordic Barnahus Model* (Palgrave Macmillan 2018) 121–43; О Броневицька, ‘Застосування протоколу NICHD при проведенні процесуального інтерв’ю дитини’ в *Збірник статей за матеріалами першої міжнародної конференції “Кримінальна юстиція під час підготовки майбутніх суддів, прокурорів та слідчих в контексті європейських стандартів”* (2020) 111–120; І Гловюк, ‘Використання методики “Зелена кімната” при збиранні та оцінці фактичних даних: судова практика’ в Балинська О (ред), *Інформаційний бюлетень з проблем діяльності підрозділів Національної поліції* (Львівський державний університет внутрішніх справ 2022) 5–12; О Kaplina, О Kuchynska, О Krukevych, ‘Interrogation of minor

питання розглядалися у межах науково-практичних заходів¹⁵; по-третє, опитування/інтерв'ю аналізувалися у звітах та інших матеріалах, зокрема й методичних рекомендаціях, стосовно застосування міжнародних рекомендацій в українській практиці¹⁶.

Зважаючи на специфіку отримання вербальної інформації саме від дітей-жертв та дітей-свідків у кримінальному провадженні, слід враховувати положення Директиви 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 р. про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів та заміну Рамкового рішення Ради 2001/220/ІНА (далі – Директива 2012/29/ЄС) і ст. 6 Конвенції та релевантну практику ЄСПЛ.

Так, у розділі 3 (“Участь у кримінальному процесі”) Директиви 2012/29/ЄС закріплено такі права жертв злочинів: право бути почутим (ст. 10); права у разі прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи (ст. 11); право на гарантії в контексті послуг відновного правосуддя (ст. 12); право на правничу допомогу (ст. 13); право на відшкодування витрат (ст. 14); право на повернення майна (ст. 15); право на рішення про відшкодування шкоди правопорушником у кримінальному провадженні (ст. 16), права жертв, які проживають в іншій державі-члені (ст. 17)¹⁷.

Водночас аналіз правових позицій ЄСПЛ дає змогу стверджувати, що кримінальне провадження за участю дітей має певні особливості, як у випадках, коли самі неповнолітні виступають у статусі підозрюваного або обвинуваченого, так і коли діти стають жертвами або свідками кримінальних правопорушень.

Так, з одного боку, ЄСПЛ постановив, що кримінальне провадження повинне бути організоване таким чином, щоб дотримуватися *принципу*

and juvenile witnesses in criminal proceedings: Current state and prospects for improvement’ [2021] 28 (3) Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine 268–76.

¹⁵ Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (В Черней, Гусарев С, Чернявський С, Корольчук В редкол, Нац акад внутр справ 2020) 413.

¹⁶ Olivia Lind Haldorsson, ‘Barnahus Quality Standards Summary Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence’ <<https://www.barnahus.eu/en/wp-content/uploads/2020/02/PROMISE-Barnahus-Quality-Standards.pdf>> (accessed: 26.12.2022); Ю Белоусов, О Броневицька, С Деркач, В Луцки, А Орлеан, В Рогальська, Т Філоненко, В Яворська, *Розкажи мені що сталося, або зізнайся. Дослідження про процесуальне інтерв'ю. Аналіз міжнародного досвіду. Опис узагальненої моделі. Аналіз національної системи підготовки та практики (Процесуальне інтерв'ю в Україні 2020) 232; Т Цюман (заг ред), Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: методичний посібник (ФОП Клименко 2015) 114; Євгенія Сльозка, ‘Дослідження передумов запровадження нової практики допиту/опитування дитини, яка постраждала від сексуального насильства’ <https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/child_witness_dl/doslidzhennya_press_12.pdf> (дата звернення: 26.12.2022); Пропозиції КМЕС щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу <<http://komzakonpr.rada.gov.ua/uploads/documents/31985.pdf>> (дата звернення: 26.12.2022); Проведення допиту/опитування дитини в умовах збройного конфлікту та/або воєнного стану: методичні рекомендації у запитаннях та відповідях (ФОП Буря О Д 2022) 64; Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою “Зелена кімната” для слідчих та ювенальних поліцейських (затверджено Клименком І, 2021) 48; Т Бугаєць, Н Пашко, М Самофал, В Семенюк, Методичні рекомендації для суддів щодо організації роботи з дітьми за методикою “Зелена кімната” (2022) 53.*

¹⁷ Directive 2012/29/EU (n 12).

найкращих інтересів дитини. Важливо, щоб з дитиною, яка була обвинувачена у вчиненні злочину, поводитися у спосіб, який повністю враховує його або її вік, рівень зрілості та інтелектуальні й емоційні здібності, а також вживалися заходи для сприяння його/її здатності розуміти та брати участь у провадженні (“В. проти Сполученого Королівства”¹⁸ [ВП], § 85–86). Право неповнолітнього обвинуваченого на ефективну участь у його кримінальному процесі вимагає, щоб органи влади ставилися до нього з належним урахуванням його вразливості та можливостей, починаючи з першого етапу його участі в кримінальному розслідуванні, зокрема, під час будь-якого розслідування поліцією. Органи влади повинні вживати заходів для зменшення, наскільки це можливо, почуття залякування та гальмування дитини, а також для того, щоб вона мала широке розуміння характеру розслідування та інтересів, зокрема й значення будь-якого потенційного покарання, а також її прав на захист і, зокрема, її права на зберігання мовчання (“Блохін проти Росії”¹⁹ [ВП], 195)²⁰.

З другого боку, потерпілі від статевих злочинів, особливо неповнолітні, часто сприймають судовий процес як тортури, зокрема, якщо їм проти їхнього бажання влаштовують перехресний допит із обвинуваченим. Аби визначити, чи обвинувачений у провадженні такого виду скористався справедливим судовим розглядом, слід врахувати право на повагу до приватного життя потерпілої особи. Так у кримінальних справах про статеві злочини може бути вжито певних заходів для захисту потерпілих за умови, що такі заходи є сумісними з належною та ефективною реалізацією прав сторони захисту. Аби захистити ці права, судові органи іноді мають вживати заходів на протидію перешкодам, які постають перед захистом (“Егнер проти Австрії”²¹, § 37; “Д. проти Фінляндії”²², § 43; “Ф. і М. проти Фінляндії”²³, § 58; “Аккарді та інші проти Італії”²⁴; “С.Н. проти Швеції”²⁵, § 47; “Вронченко проти Естонії”²⁶, § 56). Однак це не означає, що заходи, пов’язані із захистом потерпілих, зокрема, неяс-

¹⁸ V. v. the United Kingdom. App. 24888/94. 16.12.1999 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58594>> (accessed: 26.12.2022).

¹⁹ Blokhin v. Russia. App. 47152/06. 23.03.2016 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161822>> (accessed: 26.12.2022).

²⁰ Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект) <https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf> (дата звернення: 26.12.2022).

²¹ Aigner v. Austria. App. 28328/03. 10.05.2012 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110804>> (accessed: 26.12.2022).

²² D. v. Finland. App. 30542/04. 07.07.2009 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93456>> (accessed: 26.12.2022).

²³ F and M v. Finland. App. 22508/02. 17.07.2007 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81680>> (accessed: 26.12.2022).

²⁴ Accardi and others v. Italy. App. 30598/02. 20.01.2005 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70733>> (accessed: 26.12.2022).

²⁵ S.N. v. Sweden. App. 34209/96. 02.07.2002 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60564>> (accessed: 26.12.2022).

²⁶ Vronchenko v. Estonia. App. 59632/09. 18.07.2013 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122431>> (accessed: 26.12.2022).

кою свідка для дачі показань на судовому засіданні, автоматично застосовуються до всіх кримінальних проваджень щодо сексуальних злочинів. Національні органи влади повинні мати відповідні підстави для застосування таких заходів, і, що стосується можливості звільнення свідка від дачі показань на підставі страху, суд першої інстанції повинен бути впевнений, що всі наявні альтернативи, такі як анонімність свідків та інші спеціальні заходи, були б неналежними чи нездійсненним (“Аль-Хавая і Тахері проти Сполученого Королівства”²⁷ [ВП], § 125; “Лучич проти Хорватії”²⁸, § 75)²⁹.

Таким чином, держава, з метою забезпечення права на справедливий суд у кримінальному провадженні, має виконувати свої позитивні зобов'язання щодо створення належної правової процедури стосовно дітей, зокрема й задля уникнення зловживання владними суб'єктами своїми кримінальними процесуальними повноваженнями.

Далі, виходячи із принципу найкращих інтересів дитини та задля формування належної правової процедури, зосередимося на стандартах опитування, закріплених у Керівних принципах правосуддя, дружнього до дітей; Керівних принципах ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів; Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція), оскільки у них найбільш детально викладено відповідні правила. Надалі у цій статті вживатиметься термін “опитування”, оскільки, по-перше, саме така термінологія вживається у міжнародних документах (наприклад, п. 64 Керівних принципів правосуддя, дружнього до дітей, ст. 35 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства) (англ. – *Interviews with the child / Interviews of and the gathering of statements from children*).

Аналіз цих стандартів дає змогу виділити такі блоки питань, на які звертається увага у цих документах та стосовно яких встановлено відповідні правила: 1) кількість опитувань; 2) середовище, включаючи місце проведення опитування; 3) тривалість опитування; 4) особи, які проводять опитування; 5) законне представництво; 6) присутні при опитуванні особи; 7) фіксування опитувань; 8) протоколи опитувань; 9) використання даних опитувань у суді; 10) допит у суді. Надалі слід розглянути кожен із цих блоків за схемою: “стандарти – національне законодавство та практика України”.

²⁷ Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom. Apps 26766/05, 22228/06. 15.12.2011 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108072>> (accessed: 26.12.2022).

²⁸ Lučić v. Croatia. App. 5699/11. 27.02.2014 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-141200>> (accessed: 26.12.2022).

²⁹ Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект) (н 20).

1. *Кількість опитувань.* У цьому аспекті всі стандарти вказують на необхідність мінімізації кількості опитувань. Крім того, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) містить більш категоричну вимогу: “настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження”. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України)³⁰, натомість, формально жодних обмежень у ситуаціях допитів дітей-потерпілих та дітей-свідків не передбачає. Проте процедурами, які можна визнати такими, що сприяють мінімізації допитів, є депонування доказів у порядку ст. 225 КПК України (неповноліття як підстава депонування визнається у судовій практиці³¹), допит в умовах воєнного стану з використанням відеофіксації (ч. 11 ст. 615 КПК України), проте остання процедура застосовна (в аспекті можливості використання показань у суді як джерел доказів) тільки в умовах воєнного стану.

2. *Середовище, включаючи місце проведення опитування.* Керівні принципи правосуддя, дружнього до дітей та Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) передбачають проведення опитування у сприятливому оточенні та у сприятливих умовах, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні (Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція)).

КПК України не передбачає спеціальних норм щодо допитів дітей у особливому приміщенні. Практика у цьому питанні пішла значно далі законодавства і в Україні використовується допит у так званих “зелених кімнатах” – кімнатах, спеціально пристосованих для опитування дітей. В Україні є відкриті “зелені кімнати”, а низка рекомендацій щодо допитів у таких умовах³². Відзначимо, що на нормативному рівні методика “зелена кімната” була закріплена наказом Міністерства внутрішніх справ України “Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей”³³, який на тепер не є чинним, і визначалась як методика проведення інтерв’ювання дитини, яка потер-

³⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/4651-17#Text>> (дата звернення: 26.12.2022).

³¹ Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов’язаних із слідчими (розшуковими) діями: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ <https://kievskiyud.od.ua/images/docs/doc1/vityag_slid.pdf> (дата звернення: 26.12.2022).

³² Проведення допиту/опитування дитини в умовах збройного конфлікту та/або воєнного стану: методичні рекомендації у запитаннях та відповідях (н 16); Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою “Зелена кімната” для слідчих та ювенальних поліцейських (н 16); Методичні рекомендації для суддів щодо організації роботи з дітьми за методикою “Зелена кімната” (н 16).

³³ Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 грудня 2012 р. № 1176 [втратив чинність на підставі Наказу Міністерства внутрішніх справ від 19 грудня 2017 р. № 1044] <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0121-13#Text>> (дата звернення: 26.12.2022).

піла або стала свідком злочину, в умовах, що мінімізують та не допускають повторної травматизації психіки дитини, з урахуванням її індивідуально-психологічних та психофізіологічних властивостей.

Водночас зазначимо, що нормативних перешкод у допиті дитини у приміщенні за методикою “зелена кімната” – немає, адже згідно з ч. 1 ст. 224 КПК України – допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати. Проблема полягає, по-перше, в організації допиту у такому приміщенні (оскільки їхня кількість незначна), по-друге, у тактико-психологічних складнощах такого допиту; по-третє, у непристосованості положень КПК України стосовно допиту дитини, зокрема, у частині осіб, які беруть участь у такому допиті, усталеним вимогам стосовно облаштування “зеленої кімнати” (зокрема, перебування учасників допиту у двох залах – терапевтичній і робочій).

3. *Тривалість опитування.* Керівні принципи правосуддя, дружнього до дітей, передбачають, що тривалість опитування повинна бути адаптована до віку та можливості концентрації уваги дитини, на що вказується у методичних рекомендаціях³⁴. КПК України встановлює спеціальні норми стосовно допиту дитини: допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день (ч. 2 ст. 226 КПК України). У цих межах дізнавач, слідчий, прокурор вільні обирати тривалість допиту, залежно від віку, психологічного стану дитини, порад психолога, педагога або лікаря тощо.

4. *Особи, які проводять опитування.* Міжнародні стандарти опитувань вказують на те, що опитування та збір заяв дітей повинні, наскільки це можливо, проводитись кваліфікованими фахівцями; проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей. Відзначимо, що КПК України не містить вимог стосовно додаткової спеціальної підготовки слідчих, які проводять допити дитини-потерпілого або свідка; проте така вимога є для слідчих, які здійснюють досудове розслідування щодо неповнолітніх (ч. 2 ст. 484 КПК України)

кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх.

Без сумніву, це не виключає можливості включення до групи слідчих слідчого, який має додаткову спеціальну підготовку стосовно допиту

³⁴ Цюман (н 16) 79.

дитини, але і не гарантує цього. У більшості європейських країн допит дитини, постраждалої від сексуального насильства, проводить дитячий психолог за дорученням особи, яка проводить слідство. Це може бути як слідчий поліції, прокуратури, так і ювенальний суддя. Існує багато аргументів за і проти допиту дитини спеціально підготовленим психологом, так само існують аргументи на користь того, що допит має проводити підготовлений слідчий. Аргументом на користь спеціально підготовленого слідчого буде те, що він краще знає, як поставити запитання, щоб допит мав доказову базу, адже не завжди можна передати потрібні запитання навіть через навушник чи інший технічний засіб. Аргументом на користь психолога є те, що психолог краще знає, як провести допит, щоб не травмувати дитину³⁵.

За КПК України, можливості доручити психологу проводити допит – немає. Психолог, педагог мають право заперечувати проти запитань і ставити запитання (ст. 226), за дозволом ставити уточнюючі запитання малолітній або неповнолітній особі (ст. 227); іншої можливості впливу на хід допиту у них немає, що явно не корелюється із міжнародними стандартами опитування. З урахуванням цього є потреба реального функціонування Реєстру психологів, що неодноразово пропонувалося³⁶, і є інформація про його запровадження³⁷. Відзначимо при цьому і відсутність кореляції між правами психолога педагога, адже за ст. 226 КПК України вони мають право заперечувати проти запитань і ставити запитання, а за ст. 227 КПК України – за дозволом ставити уточнюючі запитання малолітній або неповнолітній особі (ст. 227), тобто про заперечення проти питань вже не йдеться, що вбачається нелогічним і непослідовним.

Наведемо як приклад вирішення питання про допит дитини у КПК Республіки Молдова. Допит неповнолітнього свідка у віці до 14 років у кримінальних справах про злочини сексуального характеру, про торгівлю дітьми або про насильство в сім'ї, а також в інших випадках, якщо того вимагають інтереси правосуддя або неповнолітнього, здійснюється суддею по кримінальному переслідуванню. Неповнолітній свідок і допитувач перебувають у кімнаті для допитів, відокремлені від судді по кримінальному переслідуванню і інших осіб, що беруть участь в цій процесуальній дії. У спостережній кімнаті перебувають суддя по кримінальному переслідуванню, прокурор, захисник підозрюваного або обвинуваченого, психолог, судовий секретар, законний представник допитуваного неповнолітнього, законний представник потерпілого і, за необхідності,

³⁵ Сльозка (н 16) 32.

³⁶ «Чи потрібен реєстр психологів, педагогів та лікарів, які залучатимуться під час кримінального провадження за участю дитини?» (Міжвідомча координаційна рада з питань правосуддя щодо неповнолітніх) <<https://www.facebook.com/inccojj/posts/815579422604250>> (дата звернення: 26.12.2022).

³⁷ В Україні з'явиться реєстр психологів, навчених працювати з дітьми, які постраждали від насильства (Міністерство юстиції України, 23.06.2022) <<https://minjust.gov.ua/news/ministry/v-ukraini-zyavitsya-reestr-psiologiv-navchenih-pratsyuvati-z-ditmi-yaki-postrajdali-vid-nasilstva>> (дата звернення: 26.12.2022).

інші особи відповідно до закону. Особи, які беруть участь у допиті, адресують питання судді по кримінальному переслідуванню, який передає їх допитувачу усно – за допомогою технічних пристроїв або письмово – під час перерви. При необхідності допитувач має право переформулювати питання, здатні травмувати неповнолітнього свідка, не змінюючи при цьому їх суті. Допит неповнолітнього свідка проводиться так, щоб не чинити негативного впливу на його психічний стан.

Що стосується положень стандартів “проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно” (Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція)), “У разі потреби проведення більш ніж одного опитування, вони повинні здійснюватись переважно однією й тією ж особою, з тим, щоб забезпечити узгодженість підходів до інтересів дитини” (Керівні принципи правосуддя, дружнього до дітей), то такої вимоги у КПК України немає, проте перешкод для реалізації таких положень також немає, якщо відповідний слідчий залишається у складі слідчої групи.

5. *Законне представництво.* Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) передбачає необхідність забезпечення можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше. Слід відзначити, що за КПК України допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, до кола яких відносяться батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім’ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній. Законний представник має право заперечувати проти запитань і ставити запитання (ст. 226), за дозволом ставити уточнюючі запитання малолітній або неповнолітній особі (ст. 227). Для цього учасника також характерна відсутність кореляції між правами, адже за ст. 226 КПК України він має право заперечувати проти запитань і ставити запитання, а за ст. 227 КПК України – за дозволом ставити уточнюючі запитання малолітній або неповнолітній особі (ст. 227), тобто про заперечення проти питань вже не йдеться, що вбачається нелогічним і непослідовним, зокрема, стосовно законного представника, який краще, ніж педагог та психолог, знає дитину і ті емоційні тригери, які у неї є. У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, слідчий, прокурор за клопотанням малолітнього або неповнолітнього чи з власної ініціативи має право обмежити участь законного представни-

ка у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні та залучити замість нього іншого законного представника (ч. 3 ст. 227 КПК України).

Водночас, не заперечуючи важливість участі законного представника в опитуванні, відзначимо, що на практиці виявляються і негативні сторони такої участі. Зокрема, присутність одного з батьків чи іншого законного представника негативно впливає на відкритість дитини, нерідко викликає у неї почуття сорому.

Часто дитина може давати відповіді, що, як їй здається, більше сподобаються матері чи батькові (іншому законному представнику): 'Якщо дитина бачить законного представника... А в мене ще не було жодної дитини, яка б не повертала голову після кожного запитання слідчого, щоб подивитися на маму чи на іншого законного представника, як вона (він) відреагує: кивне і скаже: "Ти молодець", – чи не кивне й не скаже. Дитина дуже відволікається, вона може не сказати при мамі тих речей, які сказала б за її відсутності. А якщо ще мама почує щось нове для себе, неприємне, і скаже: "А-а-а...", – допит можна, в принципі, вже не проводити, оскільки дитина, отримавши негативну реакцію мами, просто перестане відповідати на запитання' (адвокат, директор департаменту правової допомоги центру "Ла Страда – Україна"). Трапляються випадки, коли батьки, які мають консервативні погляди, соромлять дитину, не дозволяючи їй розповісти потрібні для слідства деталі: 'Під час допиту мати дитині говорила, щоб та замовкла, оскільки про таке соромно розказувати' (прокурор відділу ювенальної юстиції прокуратури м. Кіровограда)³⁸.

В Україні законних процедур протидіяти такому впливу, крім заміни законного представника – немає. Але складність у тому, що наперед слідчий, прокурор не знають, як реагуватиме на запитання законний представник.

6. *Присутні при опитуванні особи.* Керівні принципи правосуддя, дружнього до дітей, передбачають проведення опитування у найбільш сприятливому оточенні. Це потенційно включає у себе питання про осіб, які беруть участь у процесуальній дії. Крім дитини та слідчого (мінімум одного), допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Отже, крім дитини, присутні мінімум три особи, що викликає певні питання стосовно психологічного стану дитини та її готовності говорити у присутності одночасно осіб, які є їй близькими та не є такими. Відзначається, що запрошення на допит психолога чи педагога з навчального закладу, в якому навчається дитина, призводить до зайвої

³⁸ Сльозка (н 16) 30.

її травматизації. За таких умов дитина, не розповість про ті деталі, про які б розповіла абсолютно сторонній людині³⁹.

7. Фіксування опитувань. Керівні принципи, які стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних із участю дітей-жертв і свідків злочинів, передбачають, що повинні застосовуватися спеціальні процедури отримання показань свідків дітей-жертв і свідків з метою скорочення числа опитувань, заяв і заслуховувань, а також, особливо, таких контактів із процесом здійснення правосуддя, які не є необхідними, зокрема за допомогою запису відеоматеріалів. За зобов'язаннями відповідно до Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості запису на відеоплівку опитування жертви або, де це доцільно, свідка дитини та прийняття таких відеосвідчень як доказу в суді згідно з нормами її національного законодавства. У КПК України вимоги записувати опитування або допит дитини технічними засобами немає, водночас немає жодних перешкод для реалізації стандарту фіксування опитувань. Стаття 615 КПК України передбачає можливість використання у суді показань свідка, потерпілого у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, проте ця норма має темпоральні обмеження.

Крім того, слід звернути увагу на те, що хід і результат допиту фіксується у протоколі (стосовно складання якого є низка слушних рекомендацій⁴⁰). КПК України надає можливість не вносити текст показань у протокол: якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому (ч. 2 ст. 104 КПК України). Вважаємо, що для допиту дитини це правило має застосовуватися, зважаючи на те, що для дитини може бути складно заново вислухати весь повний протокол або прочитати його та підписати на кожній сторінці.

8. Протоколи опитувань. Керівні принципи правосуддя, дружнього до дітей, передбачають, що повинні бути розроблені протоколи опитування, які враховують різні етапи розвитку дитини, та реалізовані як основа для підкріплення свідчень дітей. Вони повинні уникати навідних питань і тим самим підвищувати надійність. Відзначимо, що для інтерв'ю дитини у світі існує протокол *NICHHD*⁴¹. В Україні немає модельних протоколів опитувань, залежно від різних етапів розвитку дитини.

³⁹ Сльозка (н 16) 31.

⁴⁰ Цюман (н 16) 98.

⁴¹ The National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) Protocol: Interview Guide <<http://nichdprotocol.com/NICHDProtocol2.pdf>> (accessed: 26.12.2022).

9. Використання даних опитувань у суді. Тут доречно буде згадати рішення ЄСПЛ у справі “R.B. v. Estonia”⁴² (№ 22597/16). Справа стосувалася скарг заявниці за статтями 3 та 8 Конвенції на те, що органи влади не провели ефективного кримінального розслідування її тверджень про сексуальне насильство її батька до неї, якого виправдали у зв’язку з процесуальними порушеннями під час збору доказів. Батьки заявниці, якій на час подій було 4,5 роки, проживали окремо. Після її повернення з побачень із батьком мати дівчинки почала помічати зміни в її поведінці й скарги на біль у певних частинах тіла. Згодом виявилось, що батько вчиняв до заявниці дії сексуального характеру. На стадії досудового розслідування заявницю двічі допитали, ці показання були зафіксовані на відео. Слідчий не повідомив заявницю про її право не свідчити проти члена своєї сім’ї та про обов’язок казати правду, інструкції про що передбачалися кримінальними процесуальними нормами права в Естонії. З огляду на юний вік заявниці в суді її не допитували: її показання, зафіксовані на відео, були розкриті під час судових засідань і переглянуті судами першої й апеляційної інстанцій. Зрештою батька заявниці було засуджено. У подальшому батько заявниці оскаржив своє засудження до Верховного суду. Верховний суд дійшов висновку, що неінформування заявниці до її допиту про обов’язок казати правду та право не свідчити проти свого батька мало настільки важливе значення, що зробило її показання, які були вирішальними доказами у її справі, недопустимими. Оскільки таке упущення не могло бути виправлене через направлення справи на розгляд судам нижчих інстанцій, де потерпіла дитина не могла бути заслухана, виключення ключових доказів стало наслідком виправдання обвинуваченого.

Скарга стосувалася процесуальних недоліків у кримінальному провадженні як у цілому, разом із неінформуванням заявниці про її процесуальні права й обов’язки, так і реакції Верховного суду на таку бездіяльність, що мала наслідком виключення показань заявниці та виправдання імовірного порушника з процесуальних підстав. В Естонії загальні правила, вміщені в законодавстві стосовно допиту свідків, були також застосовними і до дітей-свідків. Однак на практиці визнається, що при допиті дитини-свідка та роз’ясненні про її права й обов’язки варто враховувати вік і ступінь розуміння дитини. У зв’язку із цим згідно з відповідними міжнародними документами розслідування та кримінальні провадження мають проводитись у спосіб, що захищає найкращі інтереси та права дітей, такий захист вимагає вжиття дружніх і захисних заходів до дітей, які є потерпілими в кримінальному провадженні. У цьому контексті важливо, щоб держави прийняли процесуальні норми, що гарантують і за-

⁴² R.B. v. Estonia. App. 22597/16. 22/06/2021 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210466>> (accessed: 26.12.2022).

хищають показання дітей (див. “*G.U. v. Turkey*”⁴³). У цій справі не оскаржувалося те, що після відкриття кримінального провадження слідчий не надав необхідних інструкцій заявниці під час її допиту як дитини-свідка. Кримінальне провадження загалом ґрунтувалося переважно на достовірності показань заявниці. Проте Верховний суд з процесуальних підстав виключив ці показання із сукупності доказів у зв’язку з ненаданням слідчим необхідних попереджень. Оскільки засудження здебільшого ґрунтувалося на показаннях заявниці й не було жодного шляху виправити цей недолік, обвинуваченого було виправдано.

У цій справі ЄСПЛ наголосив, що для ефективного захисту прав дітей у світлі міжнародних стандартів необхідно забезпечити захист їхніх показань як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду. Що стосується попереджень свідкам, то естонське законодавство не проводило розмежувань між свідками залежно від віку і, таким чином, не передбачало винятків чи пристосувань для дітей-свідків. Згідно з Керівними принципами Комітету Міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини у випадках, коли застосовуються менш суворі правила давання показань чи інші заходи, дружні до дитини, такі заходи самі собою не мають зменшувати значення допиту або показань дитини без шкоди для прав на захист. Проте в цій справі показання заявниці були визнані неприйнятними саме через суворе застосування процесуальних норм, які не розмежовували дорослих і дітей. З урахуванням цього національні органи влади допустили значні недоліки в процесуальній реакції на твердження заявниці про зґвалтування та сексуальне насильство з боку свого батька, яка недостатньою мірою враховувала особливу вразливість і відповідні потреби малолітньої дитини для того, щоб забезпечити їй ефективний захист як імовірної жертви сексуального насильства. Відповідно, не висловлюючи думку про винність обвинуваченого, ЄСПЛ дійшов висновку, що спосіб, у який кримінально-правові механізми були застосовані в цій справі в цілому, що мало наслідком закриття справи з процесуальних підстав, був дефектним, що становило порушення державою своїх позитивних зобов’язань за статтями 3 та 8 Конвенції⁴⁴.

Як слушно зазначає у своїй окремій думці у цій справі суддя ЄСПЛ від Німеччини Зайберт-Фор, Уряд повинен мати можливість проілюструвати практичну ефективність засобу правового захисту на прикладах національного прецедентного права. Зокрема, якщо Уряд стверджує, що заявник міг безпосередньо посилатися на Конвенцію у національних су-

⁴³ *G.U. v. Turkey*. App. 16143/10. 18.10.2016 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168072>> (accessed: 26.12.2022).

⁴⁴ Огляд рішень Європейського суду з прав людини (червень 2021 року). Рішення за період із 01.06.2021 по 30.06.2021 (Тарасенко О, Мордас Д, Бабанли Р відпов за вип, 2021) 7–8 <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_June_2021_1.pdf> (дата звернення: 26.12.2022).

дах, ступінь достовірності такого засобу юридичного захисту необхідно буде продемонструвати конкретними прикладами (див. “*Slavgorodski v. Estonia*”⁴⁵ (déc.), № 37043/97, ECHR 1999-II). Хоча Уряд стверджував, що національні суди повинні враховувати принципи Конвенції, він визнав, що не було випадків, коли порушення кримінальної процедури суперечило позитивним зобов’язанням держави за статтями 3 і 8 Конвенції⁴⁶.

Наведене дає підстави виснувати, що держава в межах виконання своїх позитивних зобов’язань не лише має запровадити надійну правову основу як для методу опитування, так і для інших методів, а й запровадити їх на рівні єдиної та сталої судової практики. Адже у кримінальному процесі позитивні зобов’язання держави мають забезпечувати реальність й ефективність прав людини і основоположних свобод у кримінальному провадженні та мають здійснюватись як у формі нормотворчої діяльності, результатом якої є, зокрема, формування належного кримінального процесуального законодавства України (зокрема й належної правової процедури), так і у формі правозастосування (зокрема у виді відповідної судової практики), як певного забезпечувального кримінального процесуального механізму⁴⁷.

Отже, методи опитування, такі як відео- або аудіозапис чи попередні закриті судові слухання, повинні використовуватись і розглядатись як допустимі докази; з урахуванням найкращих інтересів і добробуту дітей, повинна існувати можливість для судді дозволяти дитині не давати свідчення; слід заохочувати аудіовізуальні заяви дітей, які стали жертвами або свідками, поважаючи права інших сторін на оскарження змісту таких заяв (Керівні принципи правосуддя, дружнього до дітей); забезпечення захисту дітей-жертв і свідків, якщо це сумісно з правовою системою і належним дотриманням прав захисту, від перехресного допиту, проведеного передбачуваним правопорушником (Керівні принципи, які стосуються правосуддя в питаннях, пов’язаних з участю дітей-жертв та свідків злочинів); кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості запису на відеоплівку опитування жертви або, де це доцільно, свідка дитини та прийняття таких відеосвідчень як доказу в суді згідно з нормами її національного законодавства (Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства).

Проте у кримінальному процесі України це питання не може бути вирішено однозначно на користь відмови від допиту дитини, зважаючи

⁴⁵ Slavgorodski v. Estonia. App. 37043/97. 12.09.2000 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58799>> (accessed: 26.12.2022).

⁴⁶ Concurring Opinion of Judge Seibert-Fohr. Case Of R.B. v. Estonia. (Application No. 22597/16) <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210466>> (accessed: 26.12.2022).

⁴⁷ Ірина Гловюк, Олександр Дроздов, Віктор Завтур, Олена Дроздова, ‘До розробки концепту позитивних зобов’язань держави у сфері прав людини у кримінальному провадженні (на прикладі статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод’ (2022) 1 Право України 157.

на положення ст. 23 КПК України. Суд може не допитувати дитину у разі депонування її показань у порядку ст. 225 КПК України та у випадках, передбачених ч. 11 ст. 615 КПК України (у період воєнного стану). Крім того, формулюючи певні рекомендації, а також зміни та доповнення до КПК України, слід зважувати на баланс інтересів, адже обвинувачений у вчиненні будь-якого злочину має право, згідно з п. d ст. 6 Конвенції з прав людини, допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали. Відзначимо, що в аспекті використання показань відсутніх свідків практика ЄСПЛ гнучкіша за вимоги КПК України.

Загалом принципи, наведені у зазначеній практиці ЄСПЛ, можна підсумувати таким чином (“*Seton* проти Сполученого Королівства”⁴⁸, 2016, § 58–59; “*Dimović* проти Сербії”⁴⁹, 2016, § 36–40; “*Т.К.* проти Литви”⁵⁰, 2018, § 95–96):

I. ЄСПЛ повинен спочатку розглянути попереднє питання про те, чи була вагома причина для допуску показань відсутнього свідка, маючи на увазі, що свідки, як правило, повинні давати показання під час судового розгляду та що необхідно докласти всіх розумних зусиль, щоб забезпечити їхню присутність. Однак відсутність поважної причини для неявки свідка сама собою не може бути доказом відсутності справедливості судового розгляду, хоча вона залишалася б дуже важливим фактором, який слід зважувати під час оцінки загальної справедливості, і такий, який може схилити терези на користь встановлення порушення ст. 6 § 1 і 3(d).

II. Типовими причинами неявки є смерть свідка або страх помсти. Однак існують інші законні причини, чому свідок може не бути присутнім на судовому засіданні.

III. Якщо свідок не був допитаний на будь-якій попередній стадії провадження, дозвіл на допуск заяви свідка замість показань наживо під час судового розгляду має бути крайнім заходом.

IV. Допуск як доказ заяв відсутніх свідків призводить до потенційної невідповідності для підсудного, який, у принципі, у кримінальному процесі повинен мати ефективну можливість оскаржити докази проти нього або неї. Зокрема, він або вона повинні мати можливість перевірити правдивість і надійність показань, наданих свідками, шляхом їх усного допиту в його або її присутності, або під час того, як свідок давав показання, або на якомусь наступному етапі провадження.

⁴⁸ *Seton v. The United Kingdom*. App. 55287/10. 31.03.2016 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161738>> (accessed: 26.12.2022).

⁴⁹ *Dimović v. Serbia*. App. 24463/11. 28.06.2016 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164314>> (accessed: 26.12.2022).

⁵⁰ *T.K. v. Lithuania*. App. 14000/12. 12.06.2018 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183542>> (accessed: 26.12.2022).

V. Відповідно до “єдиного або вирішального правила”, якщо засудження підсудного виключно або головним чином ґрунтується на показаннях, наданих свідками, яких обвинувачений не може допитати на будь-якому етапі провадження, його або її права на захист є неправомірно обмеженими.

VI. У цьому контексті слово “вирішальний” слід розуміти вузько як вказівку на докази такого значення чи важливості, які, ймовірно, будуть визначальними для результату справи. Якщо неперевірені показання свідка підтверджуються іншими підтверджуючими доказами, оцінка того, чи є вони вирішальними, залежатиме від сили підтверджуючих доказів: чим вагоміші інші викривальні докази, тим менша ймовірність того, що свідчення відсутнього свідка будуть розглядатись як вирішальні.

VII. У справі “*Schatschaschwili* проти Німеччини”⁵¹ [ВП], 2015, § 116, ЄСПЛ пояснив, що, враховуючи те, що його завдання полягало в тому, щоб з’ясувати, чи було провадження в цілому справедливим, він повинен не лише переглядати наявність достатніх врівноважуючих факторів у випадках, коли показання відсутнього свідка були єдиною або вирішальною підставою для засудження заявника, а також у випадках, коли він вважав незрозумілим, чи є спірний доказ єдиним чи вирішальним, але, утім, був переконаний, що цей доказ мав значну вагу та його визнання могло перешкодити захисту.

VIII. Однак оскільки п. 3 ст. 6 Конвенції слід тлумачити в контексті загального розгляду справедливості провадження, єдине чи вирішальне правило не повинно застосовуватися негнучким чином, зокрема й у випадках, коли свідок докази мали значну вагу, і їх визнання могло завадити захисту.

IX. Зокрема, якщо показання з чужих слів є єдиним або вирішальним доказом проти обвинуваченого, його визнання як доказу не призведе автоматично до порушення ст. 6 § 1. Водночас, якщо засудження ґрунтується виключно або вирішальною мірою на підставі показань відсутніх свідків ЄСПЛ повинен піддати провадження найретельнішій перевірці. Через небезпеку допуску таких доказів це стане дуже важливим чинником для врівноваження чаші терезів і таким, що вимагатиме достатніх врівноважуючих факторів, зокрема наявності сильних процесуальних гарантій. Питання у кожному випадку полягає у тому, чи існують достатні врівноважуючі фактори, включаючи заходи, які дають змогу чесно та належно оцінити надійність цих доказів. Це дасть змогу ґрунтувати обвинувальний вирок на таких доказах, лише якщо вони є достатньо

⁵¹ *Schatschaschwili v. Germany*. App. 9154/10. 15.12.2015 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159566>> (accessed: 26.12.2022).

надійними з огляду на їхню важливість для справи⁵². Відзначимо, що у доктрині є слушні пропозиції з цього питання⁵³.

Отже, на цьому етапі, враховуючи відповідну практику ЄСПЛ і ратифікацію Україною⁵⁴ Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства та міжнародні зобов'язання за цієї Конвенцією, є потреба у закріпленні у КПК України певного механізму можливості використання зафіксованих на відео показань дітей-свідків та дітей-потерпілих, який передбачав би урівноважуючі чинники щодо недопустимості порушення права конфронтації, і не був би обмежений воєнним станом.

10. Допит у суді. У разі необхідності опитування дітей-жертв і свідків і їх допит у суді повинні проводитися за відсутності передбачуваного правопорушника (Керівні принципи, які стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв та свідків злочинів); слід уникати прямого контакту, протистояння або спілкування між дитиною-жертвою або дитиною-свідком з підозрюваним, наскільки це можливо, якщо тільки дитина-жертва не вимагає цього; діти повинні мати можливість давати свідчення у кримінальній справі за відсутності підозрюваного (Керівні принципи правосуддя, дружнього до дітей). В Україні можливість дитини давати показання у суді реалізується через механізм відеоконференції (статті 336, 354 КПК України). Крім того, може бути застосована норма ч. 9 ст. 352 КПК України.

Слід звернути увагу на те, що у дослідженні зазначається: щоб уникнути травмування дитини від зустрічі з обвинуваченим у насильстві проти неї, потрібно, аби хтось подав клопотання про те, щоб обвинувачений не був присутній під час дачі дитиною показань. Це клопотання може подати представник дитини, законний представник дитини (адвокат, якщо він є). Таке рішення може бути прийняте також за клопотанням прокурора або за ініціативою суду. Під час дослідження зафіксовано два випадки, коли таке клопотання подав психолог, який допитував дитину, мотивуючи його тим, що у випадку допиту дитина може отримати психологічну травму, і допит у суді не проводився. У таких випадках обвинуваченого виводять із зали суду, і дитина свідчить за його відсутності. Також можливий допит дитини, коли виводять усіх учасників процесу і в залі залишаються тільки дитина і суддя⁵⁵. Водночас останні два варіан-

⁵² Key Theme – Article 6 (criminal) Absent witnesses and other restrictions on the right to examine witnesses 2–3 <<https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/absent-witnesses-and-other-restrictions-on-the-right-to-examine-witnesses>> (accessed: 26.12.2022).

⁵³ Kaplina, Kuchynska, Krukevych (n 14) 274.

⁵⁴ Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Закон України від 20 червня 2012 р. № 4988-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/4988-17#n2>> (дата звернення: 26.12.2022).

⁵⁵ Сльозка (n 16) 24.

ти рішень за чинних норм КПК України викликають сумніви, оскільки таких підстав виведення учасників із зали судового засідання немає.

Висновки. Міжнародні зобов'язання України у сфері прав людини, зокрема дитини, у тому числі у сфері захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, вимагають більш глибокої імплементації міжнародних стандартів опитування дітей у національне законодавство та правозастосовну практику. При цьому формулюванні відповідних змін необхідно зважувати баланс інтересів захисту потерпілих і свідків та прав захисту, враховуючи вимоги ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Відповідно, у площині змін до кримінального процесуального законодавства та практики його застосування слід запропонувати:

- визначити у КПК України обов'язок керівника органу досудового розслідування, керівника органу дізнання включати до складу групи слідчих/групи дізнавачів слідчого, дізнавача, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх – у разі, якщо свідком або потерпілим є дитина; відповідно, запровадити звичну практику, що саме цей слідчий/дізнавач проводить процесуальні дії за участі дитини;

- розширити сферу дії положення ч. 14 ст. 31 КПК України щодо ювенального судді і на ситуації, коли свідком або потерпілим є дитина;

- синхронізувати положення статей 226 та 227, 354 КПК України у частині права заперечувати проти запитань і ставити запитання;

- встановити обов'язковість відеофіксування усіх процесуальних дій із дитиною-потерпілим та свідком, крім освідкування;

- внести зміни до ст. 354 КПК України стосовно можливості замість допиту дитини використати відеозапис показань, незалежно від того, чи допитувалась дитина в період воєнного стану;

- передбачити можливість допиту дитини у судовому розгляді, лише якщо про це заявлено мотивоване клопотання, у якому обґрунтовано неможливість отримати або перевірити фактичні дані іншим чином;

- передбачити у ст. 354 КПК України, що у виняткових випадках, пов'язаних із забезпеченням прав дитини-потерпілого або свідка, вона допитується за відсутності у залі судового засідання обвинуваченого, але у присутності захисника; у разі відсутності в обвинуваченого захисника, він залучається для цієї судової дії за ухвалою суду;

- у ч. 9 ст. 352 КПК України вилучити формулювання “для забезпечення безпеки свідка, який підлягає допиту”.

У площині правозастосовної практики запровадити практики мінімізації допитів дитини, допитів одним слідчим, а також збільшити кількість “зелених кімнат” в Україні, із прийняттям підзаконних актів стосовно їх облаштування та функціонування, і закладів “Барнакус”.

REFERENCES

Bibliography

Edited books

1. Baugerud G A, Johnson M S, 'The NICHD Protocol: Guide to Follow Recommended Investigative Interview Practices at the Barnahus?' v Johansson S, Kari Stefansen Elisiv Bakketeig E, Kaldal A (ed), *Collaborating Against Child Abuse Exploring the Nordic Barnahus Model* (Palgrave Macmillan 2018) (in English).
2. Johansson S, Bakketeig Kari Stefansen Elisiv, Kaldal A (ed), *Collaborating Against Child Abuse Exploring the Nordic Barnahus Model* (Palgrave Macmillan 2018) (in English).
3. Bielousov Yu, Bronevytska O, Derkach S, Lutsyk V, Orlean A, Rohalska V, Filonenko T, Yavorska V, *Rozkazhy meni shcho stalosia, abo ziznaisia. Doslidzhennia pro protsesualne interv'iu. Analiz mizhnarodnoho dosvidu. Opys uzahalnenoj modeli. Analiz natsionalnoi systemy pidhotovky ta praktyky* (Protsesualne interv'iu v Ukraini 2020) (in Ukrainian).
4. Buhaiets T, Pashko N, Samofal M, Semeniuk V, *Metodychni rekomendatsii dlia suddiv shchodo orhanizatsii roboty z ditmy za metodykoju "Zelena kimmata"* (2022) (in Ukrainian).
5. Hloviuk I, 'Vykorystannia metodyky "Zelena kimmata" pry zbyranni ta otsyntsi faktychnykh danykh: sudova praktyka' v Balynska O (red), *Informatsiinyi biuletyn z problem diialnosti pidrozdiliv Natsionalnoi politsii* (Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav 2022) (in Ukrainian).
6. *Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii roboty z ditmy za metodykoju "Zelena kimmata" dlia slidchykh ta yuvenalnykh politseiskykh* (zatverdzheno I Klymenkom, 2021) (in Ukrainian).
7. *Provedennia dopytu/opytuvannia dytyny v umovakh zbroinoho konfliktu ta/abo voiennoho stanu: metodychni rekomendatsii u zapytanniakh ta vidpovidiakh* (FOP Buria O D 2022) (in Ukrainian).
8. Tsiuman T (zah red), *Metodychni rekomendatsii shchodo opytuvannia ditei, shcho staly svidakamy ta/abo zhertvamy nasylstva, a takozh vchynnyly nasylstvo: metodychnyi posibnyk* (FOP Klymenko 2015) (in Ukrainian).

Journal articles

9. Brubacher S P, Poole D A, Dickinson J J, 'The use of ground rules in investigative interviews with children: A synthesis and call for research' (2015) 36 *Developmental Review* 15–33 (in English).
10. Chornous Yu, Reznik N, Samodin A, Nikitina-Dudikova H, 'Techniques of procedural actions performance in green room environment: comparative analysis of European and Ukrainian practices' [2020] 29 (6) *International Journal of Advanced Science and Technology* 1109–15 (in English).
11. Kaplina O, Kuchynska O, Krukevych O, 'Interrogation of minor and juvenile witnesses in criminal proceedings: Current state and prospects for improvement' [2021] 28 (3) *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine* 268–76 (in English).
12. Lamb M, Sternberg K, Esplin Ph, 'Conducting Investigative Interviews of Alleged Sexual Abuse Victims' (1998) 22 *Child Abuse and Neglect* 813–23 (in English).
13. Matiushkova T P, 'Theoretical and Practical Aspects of Using Anatomically Detailed Puppets while Interrogating Extremely Vulnerable Persons' [2020] 77 (2) *Law and Safety* 27–32 (in English).
14. Miloradova N E, Pashko N A, 'Features of interrogation of minors who are victims of violence' [2020] 77 (2) *Law and Safety* 19–26 (in English).

15. Hloviuk I, Drozdov O, Zavtur V, Drozdova O, 'Do rozrobky kontseptu pozytyvnykh zobov'iazan derzhavy u sferi prav liudyny u kryminalnomu provadzhenni (na prykladi statti 2 Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod' (2022) 1 Pravo Ukrainy 157 (in Ukrainian).
  16. Mozghova V, 'Taktyko-psykholohichni osoblyvosti dopytu nepovnitnikh, yaki postrazhdaly vid seksualnoho nasylstva' (2015) 4 Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy 94–104 (in Ukrainian).
- Conference paper*
17. Aktualni problemy dosudovoho rozsliduvannia ta sudovoho rozghliadu zlochniv proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti ditei, shliakhy yikh vyrishennia: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Cherniei V, Husariiev S, Cherniavskiy S, Korolchuk V redkol, Nats akad vnutr sprav 2020) 413 (in Ukrainian).
  18. Bronevytska O, 'Zastosuvannia protokolu NICHHD pry provedenni protsesualnoho interv'iu dytyny' v Zbirnyk statei za materialamy pershoi mizhnarodnoi konferentsii "Kryminalna yustytisia pid chas pidhotovky maibutnikh suddiv, prokuroriv ta slidchykh v konteksti yevropeyskykh standartiv" (2020) 111–20 (in Ukrainian).

Websites

19. Haldorsson O L, 'Barnahus Quality Standards Summary Guidance for Multidisciplinary and Interagency Response to Child Victims and Witnesses of Violence' <<https://www.barnahus.eu/en/wp-content/uploads/2020/02/PROMISE-Barnahus-Quality-Standards.pdf>> (accessed: 26.12.2022) (in English).
20. 'Chy potriben reiestr psykholohiv, pedahohiv ta likariv, yaki zaluchatumutsia pid chas kryminalnoho provadzhennia za uchastiu dytyny?' (Mizhvidomcha koordynatsiina rada z pytan pravosuddia shchodo nepovnitnikh) <<https://www.facebook.com/inccojj/posts/815579422604250>> (accessed: 26.12.2022) (in Ukrainian).
21. 'Ohliad rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny (cherven 2021 roku). Rishennia za period iz 01.06.2021 po 30.06.2021' (Tarasenko O, Mordas D, Babanly R vidpov za vyp, 2021) 7–8 <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_June_2021_1.pdf> (accessed: 26.12.2022) (in Ukrainian).
22. Slozka Ye, 'Doslidzhennia peredumov zaprovadzhennia novoi praktyky dopytu/opytuvannia dytyny, yaka postrazhdala vid seksualnoho nasylstva' <https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/child_witness_dl/doslidzhennya_press_12.pdf> (accessed: 26.12.2022) (in Ukrainian).
23. 'V Ukraini z'iavytsia reiestr psykholohiv, navchenykh pratsiuvaty z ditmy, yaki postrazhdaly vid nasylstva' (Ministerstvo yustytisii Ukrainy, 23.06.2022) <<https://minjust.gov.ua/news/ministry/v-ukraini-zyavitsya-reestr-psiologiv-navchenih-pratsyuvati-z-ditmi-yaki-postrajdali-vid-nasilstva>> (accessed: 26.12.2022) (in Ukrainian).

Iryna Hloviuk
Oleksandr Drozdov
Vitaliy Melchenko

INTERNATIONAL STANDARDS FOR INTERVIEWING
CHILD VICTIMS AND CHILD WITNESSES
AND NATIONAL LEGISLATION
AND PRACTICE:
ISSUES OF CORRELATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

ABSTRACT. The aim of the article is to determine the correlation of international standards of interview a child in criminal proceedings and the Criminal Procedure Code of Ukraine (CPC of Ukraine), identifying ways to improve national legislation and law enforcement practice in the field of questioning a child in criminal proceedings based on analysis of international documents, national law and practice. The authors emphasize that the state, in order to ensure the right to a fair trial in criminal proceedings, must proceed from the principle of the best interests of the child and fulfill its positive obligations to create an appropriate legal procedure for children, including in order to avoid abuse by powerful subjects of their criminal powers. procedural powers.

The subject of the study is the correlation of the standards of the child's interview with the norms of the CPC of Ukraine. Dialectical, formal-legal, comparative-legal, dogmatic, logical-normative methods were used for the research. The content of the main standards of questioning a child in criminal proceedings, their implementation in national legislation and practice, the shortcomings of national legislation in this area have been comprehensively studied. Proposals for changes and additions to the national legislation, directions of its development in this sphere are formulated. On the basis of the conducted research the ways of improvement of the national legislation and practice of its application for realization of standards of interrogation of the child are offered. In general, the authors concluded that the state, within the framework of fulfilling its positive obligations, should not only introduce a reliable legal basis for child interview standards, but also ensure their introduction in the form of a uniform and stable judicial practice.

KEYWORDS: child; criminal proceedings; the principle of the best interests of the child; interview; international standards; European Convention on Human Rights; practice of the European Court of Human Rights; "green room"; positive obligations; abuse of procedural powers.